

Centar za liberterske studije
Elektronska biblioteka

autor: Petar Kropotkin
naslov: Sindikalizam i anarhizam (drugo izdanje)
prevod: Zlatiborka Popov
edicija: Kuka i motika — osnovi slobode, 1. kolo
prvo izdanje: CLS, 2004.

Copyright 2005 Centar za liberterske studije, Beograd

Umnožavanje, distribucija i/ili modifikacija ovog dokumenta je dozvoljena pod uslovima GNU Free Documentation License, verzija 1.2 ili nekom novijom verzijom objavljenom od strane *Fondacije za slobodni softver (Free Software Foundation)*.

Kopija licence se može naći na <http://inicijativa.org/copyleft> ili na <http://www.gnu.org/licenses/fdl.html>

Predgovor

Među utemeljivačima anarhističkog učenja i pokreta, pored Pjera Žozefa Prudona, Maksa Štirnera i Mihaila Bakunjina, po značaju se izdvaja i Petar Kropotkin. Rođen u uglednoj plemićkoj porodici, po struci geograf čiji istraživački doprinos nije zanemarljiv, Petar Aleksejevič Kropotkin (1842-1921) upamćen je po tome što je život posvetio ideji oslobađanja društva koje bi bilo rezultat delatnosti samoorganizovanog radnog naroda. U tom smislu životopis ovog revolucionara ostavlja neobično snažan utisak. U Rusiji, koja je bila pod despotskim režimom samodržavlja, Kropotkin je među narodom propagirao ideje oslobodjenja, zbog čega je bio hapšen i zatvoren u zloglasnu Petropavlovsku tvrđavu. Uspeo je da pobjegne iz zatvora, kako bi revolucionarnu aktivnost nastavio u emigraciji, u Engleskoj, Švajcarskoj i Francuskoj (u kojoj je takođe bio zatvaran). Postavši jedna od najznačajnijih ličnosti anarhističkog i radničkog pokreta u Evropi, Kropotkin se u Rusiju vraća sa izbijanjem revolucije 1917. godine, a po oktobarskom dolasku boljševika na vlast, sve do svoje smrti ostaje jedan od najvećih kritičara sistema partijske diktature i totalitarizma koji se u Rusiji rađao stvaranjem „komunističke” države.

Ono što je najinspirativnije u životu Petra Kropotkina jeste nepomućeno jedinstvo teorije i prakse, nenarušeni sklad između njegovih ideja i načina života, između koncepta emancipovanog društva i metoda kojim se takav ideal treba realizovati. U istoriji političkih pokreta nema nijedne ličnosti koja bi sa sličnim intenzitetom učestvovala u socijalnim zbivanjima, a istovremeno uživala nepodeljeno uvažavanje neistomišljenika i političkih protivnika.

Članak „Sindikalizam i anarhizam” je u sklopu ove brošure po prvi put preveden na naš jezik. Smatrali smo ga relevantnim, kako zbog činjenice da njime Kropotkin pojašnjava neospornu vezu između sindikalističkog i anarhističkog pokreta, tako i zbog ponovnog buđenja i naglog rasta anarho-sindikalističkog pokreta, kako na međunarodnom nivou, tako i kod nas.

Izdavanje ove brošure je omogućila Sindikalna konfederacija „Anarho-sindikalistička inicijativa”.

CLS, septembar 2004.

Sindikalizam i anarhizam

Petar Kropotkin

Ljudi iz svih krajeva nas uvek pitaju, „Šta je sindikalizam i kakav je njegov odnos prema anarhizmu?“ Ovdje ćemo dati sve od sebe da odgovorimo na ta pitanja.

Sindikalizam je samo novo ime za staru taktiku kojoj su radnici i radnice Velike Britanije uspešno pribegavali/e već duže vreme: taktiku Direktne Akcije, i borbe protiv Kapitala u ekonomskoj sferi. Ova taktika je, zapravo, bila njihovo omiljeno oružje. Kako nisu imali/e pravo glasa, britanski/e radnici i radnice su u prvoj polovini XIX veka, koristeći samo ovo oružje, izvojevali/e značajne ekonomske dobitke i osnovali jaku sindikalnu organizaciju, i čak prisilili/le vladajuće klase da zakonski priznaju njihove zahteve (uključujući proširenje prava glasa).

Tako se direktna akcija, izvojevavši ekonomske dobitke i izborivši se za političke ustupke, pokazala kao značajno oružje u ekonomskoj areni.

U Britaniji je uticaj ove ideje bio tako jak da je tokom 1830. i 1831. Robert Owen pokušao da osnuje jedan veliki nacionalni (na nivou cele države) sindikat i internacionalnu radničku organizaciju, koja bi se, koristeći se direktnom akcijom, borila protiv kapitala. Strah od proganjanja od strane britanske vlade ga je prisililo da odustane od te ideje.

Zatim je sledio Čartistički pokret, koji je koristio moćne, široko raširene i delimično tajne radničke organizacije da bi izvojevao značajne političke ustupke. U tom momentu, britansko radništvo je naučilo prvu političku lekciju: naučilo je da, ma koliko podupiralo svoju političku kampanju svim sredstvima koja su mu na raspolaganju, takva politička agitacija mu ne bi izvojevala nikakve ekonomske prednosti osim onih za koje se samo izborilo kod poslodavaca i zakonodavaca kroz štrajkove i pobune. Shvatilo je da je besmisleno očekivati da će kroz parlament doći do ozbiljnog poboljšanja njihovog stanja.

Franuske/i radnice/i su došle/i do istog zaključka: revolucija iz 1848, koja je iznedrila Francusku Republiku, ubedila ih je u potpunu besplodnost političke agitacije i čak političkih pobeda; jedine fundamentalne promene radničkog položaja su izvojevane pošto su vladajuće klase bile prisiljene da ih priznaju usled direktne akcije.

Revolucija je naučila Francuze još nečemu. Uvideli su kako su bespomoćni njihovi intelektualni lideri kada se radilo o otkrivanju novih načina proizvodnje koji bi obezbedili radništvu njihov udeo (u dobiti, prim. prev.) i okončali eksploataciju od strane kapitala. Oni su videli tu bespomoćnost kako u Luksemburškoj komisiji, koja se sastala između aprila i juna 1848, tako i u specijalnoj komori koja je izabrana 1849. da razmotri to pitanje, i u kojoj je sedelo više od 100 predstavnika socijal-demokratske opcije. Iz ovoga su uvideli da radnici i radnice moraju sami/e da razrade glavne tokove socijalne revolucije, tokove koje moraju da slede ako žele da budu uspešni.

Korišćenje direktne akcije od strane rada u borbi protiv kapitala, i potreba da radnici i radnice sami/e za sebe razrade formu ekonomske organizacije koja bi eliminisala kapitalističku eksploataciju su dve glavne lekcije koje je radništvo naučilo, naročito u ove dve zemlje (Velika Britanija i Francuska, prim. prev.) sa najrazvijenijom industrijom.

Kada je potom u periodu od 1864. do 1866. ostvarena stara ideja Roberta Ovena i osnovana internacionalna radnička organizacija, ova nova organizacija je usvojila oba gore navedena bazična principa. Kako je Međunarodno udruženje radnika (IWA-MUR) osnovano od strane predstavnika britanskih sindikata i francuskih radnika (uglavnom sledbenika Prudona), proklamovano je da emancipacija radnika i radnica mora biti delo samih radnika i radnica i da se s kapitalistima treba boriti međunarodno podržanim masovnim štrajkovima.

Uz to, međunarodni kongresi radništva se nisu više bavili besmislenim diskusijama, kojima su vladari „zabavljali” svoje nacije u parlamentima. Oni su raspravljali fundamentalna pitanja revolucionarne obnove društva i pokrenuli ideju koja se pokazala tako plodonosnom: ideju generalnog štrajka. Što se tiče političke forme koje društvo treba da uzme tokom revolucije, federacije latinske Amerike su se otvoreno usprotivile ideji centralizovane države. One su se jasno i glasno izjasnile u korist organizovanja koje je bazirano na federaciji slobodnih zajednica i zemljoradničkih regija, koje bi se na taj način oslobodile kapitalističke eksploatacije i na toj osnovi, osnovi federalnog uređenja, oslobodile eksploatacije od strane veće teritorijalne i nacionalne jedinice.

Oba osnovna principa modernog sindikalizma, princip direktne akcije i brižljivog razrađivanja novih formi socijalnog života, imaju svoju osnovu u federacijama sindikata: od početka, oba su bili glavni principi MUR-a.

Čak i onda su se, međutim, unutar udruženja, javile dve različite struje što se tiče odnosa prema političkoj aktivnosti, struje koje su podelile radništva različitih nacija: Latine i Germane.

Francuzi u Internacionali su bili uglavnom pristalice Prudona, čija je ideja vodilja bila sledeća: da se ukloni postojeći aparat buržoaske države i da se zameni sopstvenim radničkim sindikalnim organizacijama, koje će da regulišu i organizuju sve što je bitno za društvo. Radnice i radnici su te/i koje/i moraju da organizuju proizvodnju životnih dobara, pravednu i nepristrasnu razmenu svih proizvoda ljudskog rada, distribuciju i potrošnju. I ako oni to učine, samo malo toga ostaje za državu. Proizvodanja svega što je potrebno i pravednija raspodela i potrošnja proizvoda su problemi koje samo radništvo može da reši. I ako oni to mogu, šta preostaje sadašnjoj vladi i njenoj hijerarhiji činovnika? Ništa što radnici i radnice ne mogu sami/e da organizuju.

Ali, među francuskim osnivačima Internationale je bilo onih koji su se borili za Republiku i za Komunu. Oni su insistirali na tome da politička delatnost ne treba biti ignorisana i da nije nevažno za proletarijat da li živi pod monarhijom, republikom ili komunom. Oni su znali iz sopstvenog iskustva da trijumf konzervativaca ili imperijalista znači represiju u svim pravcima, i ogromno slabljenje moći radništva u borbi protiv agresivne politike kapitalista. Nisu bili ravnodušni prema politici, ali su odbijali da vide u izbornim agitacijama ili izbornim uspesima instrument za oslobođenje radničke klase. Sledstveno tome, francuski, španski i italijanski radnici su se složili da unesu sledeće reči u statute Internationale: „Svaka politička aktivnost je inferiorna u odnosu na ekonomsku”.

Među britanskim radništvom je bio izvestan broj Čartista koji su podržavali političku borbu. A Nemci, za razliku od Francuza, nisu još imali iskustva dveju republika. Oni su verovali u dolazeći parlament Nemačkog Rajha. Čak je i Lasal — što je sada poznato — u određenoj meri polagao nade u socijalističkog Kajzera ujedinjene Nemačke, koju je video u usponu.

Stoga ni Britanci ni Nemci nisu želeli da odbace parlamentarnu akciju, u koju su još uvek verovali, i u nemačkoj i u engleskoj verziji istog statuta je

uneto: „Kao sredstvo, svaka politička aktivnost mora da sledi iz ekonomske”.

Tako je vaskršla stara vera u buržoaski parlament.

Kada je Nemačka trijumfovala nad Francuskom u ratu 1871, a tridesetpet hiljada proletera, najbolji deo francuske radničke klase, ubijen od strane vojske buržoazije posle pada Komune, i kada je rad MUR-a bio zabranjen u Francuskoj, Marks, Engels i njihove pristalice su pokušali da ponovo uvedu političku aktivnost u Internacionalu, u vidu radnika kandidata (na izborima, prim. prev.).

Rezultat toga je rascep u Internacionali, koja je do tada budila toliko puno nade među proletarijatom i izazivala strah među bogatašima.

Federacije latinskih zemalja, Italije, Španije, istočne Belgije (i mala grupa izbeglica iz Francuske) su odbacile novi kurs. One su osnovale svoje odvojene sindikate i odonda su se sve više i više razvijale u pravcu revolucionarnog sindikalizma i anarhizma, dok je Nemačka preuzela vođstvo u razvijanju socijaldemokratske partije, pošto je Bizmark uveo univerzalno pravo glasa posle ratne pobede novoosnovanog Nemačkog Rajha.

Četrdeset godina je prošlo posle ove podele u Internacionali¹ i mi možemo da procenimo rezultate. Kasnije ćemo to detaljnije analizirati, ali već sada možemo da ukážemo na potpuni neuspeh onih koji su polagali nadu u ono što su zvali osvajanjem političke moći u okviru postojeće buržoaske države.

Umesto osvajanja ove države, kao što su verovali, bili su u stvari osvojeni od nje. Oni su oruđe koje pomaže da se održi vlast više i srednje klase nad radnicima i radnicama. Oni su lojalan alat crkve, države, kapitala i monopolističke ekonomije.

Ali širom Evrope i Amerike, vidimo novi pokret među masama, novu snagu u radničkom pokretu, koja se okreće starim principima Internacionale, principima direktne akcije i direktne borbe radništva protiv kapitala. Radnice i radnici shvataju da moraju da oslobode same/i sebe — parlament ih ne može osloboditi.

Očigledno, to još uvek nije anarhizam. Mi idemo dalje. Zadržavamo ideju da će radnice i radnici postići slobodu kada se oslobode zabluda centralizma i hijerarhije, i prevare državnih birokrata koje čuvaju zakon i red — zakon načinjen od strane bogatih protiv siromašnih, i red koji znači podređenost siromašnih bogatima. Dok se takve obmane ne odbace, oslobođenje radničke klase se ne može postići.

No, tokom ovih četrdeset godina anarhisti i anarhistkinje su se borili protiv „zamažavanja” radništva besplodnim izbornim kampanjama, i to skupa sa onim radnicima i radnicama koje/i su uzele/i slobodu u sopstvene ruke, primenjujući direktnu akciju kao pripremno sredstvo za konačnu borbu eksploatisanog rada protiv, do današnjih dana, trijumfujućeg kapitala. Sve vreme one/i (anarhistkinje i anarhisti, prim. prev.) su radile/i na tome da, među radnim narodom, probude želju za građenjem strategije zauzimanja pristaništa, železnica, rudnika, fabrika, polja, robnih kuća od strane sindikata. Sve to sa ciljem da se njima više ne rukovodi u interesu nekolicine kapitalista, već celokupnog društva.

Pokazano je da su u Britaniji od 1820-1830, i u Francuskoj posle neuspeha političke revolucije 1848, naponi važnog dela radničke klase bili usmereni prema borbi protiv kapitala, pri čemu su se služili sredstvima direktne akcije i stvaranjem radničkih organizacija neophodnih za to.

Pokazano je da je između 1866. i 1870, u okviru skoro osnovanog Međunarodnog udruženja radnika, ta ideja bila najvažnija. Ali su, takođe, posle poraza

---

¹članak je napisan 1912. godine

Francuske od strane Nemačke 1871. i pada Pariske komune, politički elementi uzeli prevagu u Internacionali usled kolapsa revolucionarnih snaga, i privremeno, postali odlučujući faktor u radničkom pokretu.

Od tada su se obe struje postepeno razvijale u pravcu vlastitih programa. U svim ustavno uređenim zemljama radničke partije su se organizovale i činile sve u svojoj moći da, što je pre moguće, povećaju broj svojih parlamentarnih predstavnika. Od početka se moglo videti da, sa poslanicima koji jure za glasovima, ekonomski program postaje manje važan; na kraju se svodi na trivijalna ograničavanja prava poslodavaca, dajući time kapitalističkom sistemu novu snagu i pomažući mu da produži stari poredak. U isto vreme, oni političari socijalisti koji su se takmičali sa predstavnicima buržoaskog radikalizma za pridobijanje radničkih glasova, su zapravo pomogli, čak i protiv svoje namere, da se olakša put pobeđi reakcije širom Evrope.

Njihova celokupna ideologija, ideje i ideali koje su širili među masama, su bili fokusirani ka jednom cilju. Oni su bili ubeđeni podržavaoci državnog centralizma, protivnici lokalnih autonomija i nezavisnosti malih naroda, i izumeli su filozofiju istorije da podrži njihove zaključke.

Oni su sipali hladnu vodu na nade naroda dok su mu proveli, u ime istorijskog materijalizma, da neće doći do suštinske promene prema socijalizmu ako se broj kapitalista ne smanji kroz njihovo međusobno takmičenje. Izvan njihovog vidokruga je činjenica, očigledna u svim industrijalizovanim zemljama: da britanski, francuski, belgijski i drugi kapitalisti, sa lakoćom eksploatišu zemlje koje nemaju razvijenu industriju, i time danas kontrolišu radnu snagu stotina miliona ljudi u istočnoj Evropi, Aziji i Africi. Rezultat je da broj ljudi u vodećim industrijskim zemljama koji živi od tuđeg rada uopšte ne opada postepeno. Daleko od toga. Zapravo, njihov broj raste konstantno i alarmirajućom brzinom. Konačno, oni koji govore najglasnije u prilog političke borbe za osvajanjem moći u postojećim državama, se najžešće opiru svemu što može da ugrozi njihove šanse da se domognu političke moći.

Svako ko se usudio da kritikuje njihovu parlamentarnu taktiku je bio isključen sa međunarodnih socijalističkih kongresa. Oni nisu odobravali štrajkove, i kasnije, kada je ideja generalnog štrajka prodrla čak i u njihove kongrese, oni su se borili protiv te ideje svim sredstvima koje su imali na raspolaganju.

Takve taktike su se sledile punih četrdeset godina, ali je tek danas postalo jasno da je radništvu širom Evrope dosta svega. Sa gađenjem, mnogi radnici i radnice su ih odbacili/e. To je razlog što se danas toliko mnogo govori o „sindikalizmu“.

Međutim, tokom ovih četrdeset godina su rasle i razvile se i one struje koje su zagovarale direktnu borbu radničke klase protiv kapitala. Razvile su se uprkos progonoj vlade i osuđivanju od strane kapitalističkih političara. Bilo bi zanimljivo napraviti nacrt postepenog razvoja ove struje i analizirati njene intelektualne kao i lične veze sa socijal-demokratskim partijama na jednoj strani, i sa anarhistima i anarhistkinjama na drugoj. Ali sada nije vreme za objavljivanje jednog takvog rada, i na osnovu svih navedenih stvari, bolje je da se o tome još nije pisalo. Pažnja će biti usmerena na ličnosti, tamo gde one utiču na glavne struje moderne misli i na rast samopouzdanja među radništvom Amerike i Evrope, samopouzdanja koje je stečeno nezavisno od intelektualnih lidera, a prema čemu se mora usmeriti naročita pažnja ako se želi napisati prava istorija sindikalizma.

Sve što sada moramo da kažemo o tome je gola činjenica da su se mase radnog

naroda, potpuno nezavisno od učenja socijalista, okupile zajedno u glavnim industrijskim centrima, da su te mase zadržale tradiciju sindikalnih organizacija iz ranijih vremena, organizovavši se i otvoreno i tajno, u međuvremenu rastući u snazi, a sve s ciljem da se obuzda rastuća eksploatacija i arogancija gazda.

U toku poslednjih četrdeset godina, politički lideri u raznim zemljama su koristili najraznovrsnija moguća sredstva da pokušaju da spreče dalje prodiranje i jačanje radničkog revolta, i sve jasnije i jasnije izražavanje radničkih ciljeva. Međutim, radnički zahtevi su postepeno izgubili karakter pukog akta očaja. Gde god imamo kontakt sa radništvom, sve više i više čujemo da prevladava mišljenje koje se može sumirati na sledeći način: „Sklonite se, gospodo industrijalci! Ako ne možete da upravljate industrijom na način da mi možemo da preživimo i da obezbedimo sigurnu egzistenciju, onda nestanite. Nestanite, ako ste kratkovidni i nesposobni da se dogovorite jedan sa drugim oko svakog novog ciklusa proizvodnje koji vam obećava najveći trenutni profit, i morate da se napadate, poput stada ovaca, bez obzira na štetnost i beskorisnost takvih napada. Nestanite, ako ste nesposobni da gradite svoje bogatstvo bez beskrajnih ratova, i rasipanja trećine dobara, koje svaka nacija proizvede, na oružje koje je korisno samo za pljačkanje ostalih pljačkaša. Nestanite, ako je to jedini način na koji možete da vodite industriju i trgovinu. Radnici i radnice će znati bolje ako da organizuju proizvodnju, samo ako najpre uspemo da iskorenimo ovu kapitalističku kugu!”

To su bile ideje oko kojih se raspravljalo u radničkim domaćinstvima širom celog civilizovanog sveta; one su bile pogodno tle za ogromne radničke revolte kojih smo svedoci, iz godine u godinu, širom Evrope i Amerike. Revolti u vidu štrajkova radnika na pristaništima, štrajkova železničara, rudara, dok konačno ne uzmu oblik generalnog štrajka — uskoro prerastajući u ogromne borbe, uporedive samo sa moćnim ciklusima prirode, pored kojih male bitke u parlamentima izgledaju kao dečja igra.

Dok su Nemci slavili sve veće izborne uspehe sa crvenim zastavama i zapaljenim bakljama, iskusan narod sa Zapada se mirno deo da razradi jedan mnogo ozbiljniji zadatak: zadak međunarodne radničke organizacije.

Ideje kojima su se ovi poslednji bavili su bile mnogo ozbiljnije prirode: „Šta će biti rezultat neizbežnog svetskog konflikta kapitala i rada? Kakve nove forme industrijskog i socijalnog života će da nastanu iz ovih konflikata?”

I to je pravo poreklo sindikalističkog pokreta, kog su današnji političari neznalice otkrili kao nešto sasvim novo.

Za nas, anarhiste i anarhistkinje, taj pokret nije ništa novo. Mi pozdravljamo priznanje sindikalističkih trendova u programu Međunarodnog udruženja radnika. Mi ih branimo, kada ih napadaju nemački politički „revolucionari” unutar Internacionale, koji u tom pokretu vide samo prepreku za osvajanje političke moći. Mi savetujemo radništvo svih nacija da slede primer Španaca koji su držali svoje sindikalne organizacije u bliskom kontaktu sa sekcijom Internacionale. Od tih vremena, mi smo pratili sve faze radničkog pokreta sa interesovanjem, i znamo da, kako god izgledali budući sukobi između rada i kapitala, na sindikalnom pokretu je da usmeri pažnju društva prema zadacima postavljenim od strane proizvođača svog bogatstva. To je jedini pokret koji će pokazati mislećim ljudima izlaz iz ćorsokaka u koji je postojeći razvoj kapitalizma doveo našu generaciju.

Nije potrebno pomenuti da anarhisti/kinje nikada nisu zamišljali/e da su oni/e ti/e koji/e su ukazali/e sindikalističkom pokretu na zadatke reorganiza-

cije društva. Anarhisti i anarhistkinje nisu nikad besmisleno tvrdili/e da su lideri velikog intelektualnog pokreta koji vodi čovečanstvo u pravcu progresivne revolucije.

Ali ono što tvrdimo je da smo od samog početka prepoznali ogromnu važnost tih ideja koje danas čine glavne ciljeve sindikalizma, ideje koje su u Britaniji bile razvijane od Godvina, Hodžkina, Greja i njihovih naslednika, a u Francuskoj od strane Prudona: ideja da radničko organizovanje proizvodnje, distribucije i razmene mora da uzme mesto postojećoj eksploataciji do strane kapitalista i države. I to je dužnost i zadatak radničkih organizacija, da razrade novi oblik društva.

Nijedna od ove dve fundamentalne ideje nije naš izum; niti izum ikog drugog. Sam život ih je diktirao civilizaciji devetnaestog veka. Sada je naš zadatak da ih ostvarimo. Ali smo ponosni da smo ih razumeli i branili u onim mračnim vremenima kada su ih socijal-demokratski političari i pseudo-filozofi izgazili, i ponosni smo što smo im verni, danas kao i nekada.

Centar za libeterske studije (CLS)

Centar za libeterske studije je ustanova istraživačko-dokumentacionog karaktera koja se, u duhu libeterskog pokreta i tradicije, bavi istraživanjem socijalnih pokreta i projekata utemeljenih na slobodi, ljudskom dostojanstvu i jednakosti.

Centar se posebno bavi istraživanjem libeterskih pokreta i ideja na području bivše Jugoslavije i susjednih zemalja Balkanskog poluostrva. Centar je otvorena zajednica istraživača, pomagača i korisnika, a njegov rad organizuje skupština Centra (čiju jednu trećinu članova, tokom četvorogodišnjeg mandata, čine zainteresovani/e za rad Centra, dok ostatak čine delegati/kinje Sindikalne konfederacije „Anarho-sindikalistička inicijativa”) i programski Saveti (imenovani od strane skupštine Centra sa zadatkom koordiniranja stručnih i administrativnih poslova). Centar se finansira redovnim, godišnjim, donacijama Sindikalne konfederacije „Anarho-sindikalistička inicijativa”, priložima i poklonima svojih prijatelja i prijateljica, kao i prihodima od izdavačke delatnosti.

Centar je laboratorija slobode, razvijanja znanja i kreativnosti, ljudskih potencijala ličnosti i zajednice. Uzajamna saradnja i pomoć, solidarnost, lični primer i odgovornost, tolerancija i dijalog kao put ka istini, vrednostima slobode i razuma, jesu merila ove ljudske i intelektualne zajednice.

Sloboda, istina i čovečnost su pravi zavičaj svake nemirne savesti i pokretači delatnog pojedinca koji želi da menja uslove pod kojima živi i da prihvati odgovornost za te promene. Svaki nacionalni, etnički, ideološki, politički, verski i drugi fanatizam i svi oblici represije i diskriminacije zasnovani na njemu, kao i ostali vidovi autoritarnosti strani su programu Centra. Kritičko traganje za istinom i slobodom u ljudskoj zajednici osnovno je načelo metoda rada Centra.

Sedište Centra je u Beogradu.

Centar saraduje sa svim srodnim istraživačkim ustanovama, udruženjima građana i pokretima.

Rezultate svojih istraživanja Centar objavljuje u povremenim publikacijama i na javnim skupovima. Program rada, na predlog programskih Saveta, utvrđuje skupština Centra.

**EDICIJA
KUKA I MOTIKA
– OSNOVE SLOBODE –**

I kolo

1. Petar Kropotkin: *Anarhija*
2. Emil Puže: *Direktna akcija*
3. Artur Dž. Miler: *Kako omogućiti anarhističku revoluciju?*

Izdaje: Centar za liberterske studije, Beograd

Adresa: CLS, Poštanski pregradak 6, 11077 Beograd

Kontakt telefon: 063/837-2458

Email: cls@inicijativa.org

Web: <http://inicijativa.org/>

Distribucija: Tel: 063/712-6662, Email: distro@inicijativa.org